

BALOGH TAMÁS

Karinthy és Nietzsche

ADALÉKOK EGY HATÁSTÖRTÉNETHEZ

A Szegedi Tudományegyetem egykori és jelenlegi doktorandusz hallgatóinak dolgozataiból összeállított, nemrég megjelent kötetben olvasható Kocsis Lilla *A Naphoz hasonló szem* című alapos és gondolatébresztő tanulmánya Karinthy és Nietzsche kapcsolatáról, pontosabban Karinthy első regényének, az *Utazás Faremidóba* (1916) és a német filozófus *A tragédia születése* című munkájának „lehetséges kapcsolatáról”.¹ Kocsis Lilla idézetekkel jól alátámasztott meggyőző érvelése bőven eleget tesz megfogalmazott céljának, mely szerint „a filozófálgató Karinthyt hivatott megvédeni, és az általánosan elfogadott, felületes kávéházi-bölcséleti ismeretekkel rendelkező költő-író portréját kívánja árnyaltabbá tenni, miközben Friedrich Nietzsche gondolatait keresi” a regényben, hiszen „a művek párhuzamos olvasása során a szövegek között olyan megfelelések sejlének fel, amelyek a Karinthy-regény értelmezéséhez hozzájárulhatnak”.

A dolgozat írója felhívja a figyelmet egy másik Karinthy-műre is, mert „a *Faremidó* nem az egyetlen szöveg, amely valamilyen kapcsolatot mutat a Nietzsche-életművel”. Jó szemmel veszi észre a pár évvel korábban írt Karinthy-novellát, a *Könnyeket*, melyben a novella hőse, „akinek egyetlen öröme, hogy az élet boldogtalanságán és tragikumán me-reng, a *Zarathustrában* találja meg könnyeinek egyik ihletőjét”. A Karinthy-novella nem más, mint az elbeszélő egy orvoshoz intézett monológja, melyben, a panasz-vallomás vége felé, ez is elhangzik: „Nekem nagyon sok könyvem van... jól ismerem a könyveimet... egyet többször elolvasok... sokat kívül is tudok. [...] Igen, doktor úr, a könyvek... Ó, ingyencfalataim, drága könyvek. Ó, csemegéi nyomorúságomban kéjelgő szívemnek. Nézze, itt vannak mind: – hozzászorítom őket a szemeimhez – nincs egyebem náluk. [...] *Zarathustra*, az a rettentő vers, a zokogó visszatéréssel végsoraiban: »Még sohasem találtam asszonyt, akitől gyermeket szerettem volna... ha csak nem ez az a nő, akit szeretek... mert szeretlek, ó, örökkévalóság! Mert szeretlek, ó, örökkévalóság!«”²

¹ Kocsis Lilla: *A Naphoz hasonló szem. Az Utazás Faremidóba és A tragédia születése lehetséges kapcsolatáról*. In.: *modern – magyar – irodalom – történet*. Szeged, 2006. 113–125. Szerk.: Kolozsi Orsolya, Urbanik Tímea.

² Karinthy Frigyes: *Könnyek*. Nyugat, 1910. nov. 1. 1487–1495. (A novella e lapbeli megjelenésekor a szöveg fölött *A könnyek*, feltehetően nyomdahibából eredő címváltozat szerepelt, viszont a tartalomban és a későbbi közlésekben a cím már névelő nélkül állt; kötetben először: *Esik a hó*, 1912).

A „Faremidó és a Capillária egyik ős-szövegének tekinthető” novella Kocsis Lilla általi említése annál is indokoltabb volt, mert a *Könnyek* idézett részlete éppen a *Capilláriában* tér vissza.

Gulliver ötödik, Faremidóba tett utazását a nők víz alatti országba (Capillária) tett hatodik útja követi (*Capillária*, 1921). Az utazó a Hatodik fejezet végén Opulával, a birodalom királynőjével a férfiak nélküli birodalom korcs lényeiről, a bullokokról beszélget. A bullok haszontalan lény (főlöszleges, cél nélküli alkotásokat hoz létre, pl. képeket fest a falakra), viszont finom csemege. Gulliver ebben a beszélgetésben tudja meg, „hogyan nyers állapotban és hizlatatlanul a bullok-velő nem olyan jó minőségű, de van a bullok-oknak egy bizonyos tápláléka, amivel ha megzabálják magukat, velőjük elsőrangúan finom és kellemes ízű csemegevé válik. Ez a táplálék nem a tengerfenéken terem: bizonyos alkalmakkor fölülről szokott lefelé szállingózni, réteges, soklevelű vékony lemezek alakjában, tele apró fekete pontokkal.” Ezután Opula mutat is neki egyet ebből a különös növényből, mire Gulliver meglepetve kiált fel, hiszen a különös növény „egy tudományos könyv volt, [...] Nietzsche *Zarathustrája*, teljesen elázott, szétmállott állapotban. Úgy látszik, valamely elsüllyedt hajóról került ide, más könyvekkel egyetemben.” Őfelsége ezután elmondta azt is Gullivernek, „hogyan a sütésre és evésre szánt bullok-ot néhány hétig rendszeresen ezzel a növényvel szokták hizlatni, hogy agyveleje kellemes ízű és könnyen emészthető legyen.”³

Miről van tehát szó? A *Könnyek*ben ínycsafalatoknak és csemegeknek nevezett könyvek itt szó szerint a bullokok ínycsafalatai és csemegei, és azok a bullokok, akik sok könyvet esznek, az oihák kedvenc ínycsafalatai és csemegei. Az oihák tehát az olvasott, pl. éppen Nietzschét olvasott (művelt) bullokokat szeretik, igaz, megenni. (S éppen a *Könnyek* ad egy lehetséges magyarázatot arra, hogy mik lehettek azok az elsüllyedt hajóról oda-került más könyvek is: a novella „betege” még Shakespeare *Hamletjét*, Schopenhauer *A világ mint akarát és képzet* című munkáját és Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*ét említi.) A nietzschei mű említése itt nem pusztán szatirikus: hogy a tenger fenekén a bullok éppen ezt, az elsüllyedt hajóról a tenger fenekére került könyvet eszi, azt az előfeltevést tartalmazza, hogy a könyv eleve a hajón volt, s ha valaki egy óceánjáróra éppen a *Zarathustrát* viszi magával, s éppen általa lesz a bullok ízletesebb, a könyv felértékelődik. Ráadásul – habár az oihák nem tudják, de az olvasó igen – az oihák megtermékenyüléséhez éppen a bullokok fejéből kinyert velő szükséges, tehát ha a *Könnyek*ben idézett *Zarathustra*-mondat („Még sosem találtam asszonyt, akitől gyereket szerettem volna...”) nemeit felcseréljük, akkor a Capillária-beli nők éppen a *Zarathustra* által találnak „férfit” maguknak, akitől gyerekük lesz. Ezt a szerepcserét erősíti az a szöveghely, ahol Nietzsche neve még egyszer előfordul a regényben: Gulliver a Kilencedik fejezetben maga ismeri el, hogy Capilláriában „egyetlen nem él, boldogan és derülten, a Nietzsche Übermensch-e – de ehhez az egyetlenhez inkább hasonlítanak a nők, mint a férfiak.”

³ Karinthy Frigyes: *Capillária*. 4. kiad. (K.F. Munkái II.) Bp., 1929. 74. – Ugyanez az *Eszkendőben*: K. F.: *Utazás Capilláriába*. Esztendő, 1918. szept. 141–151. Érdemes megjegyezni, hogy a regény 1918-ban elkészült részének ezek az utolsó sorai; a regény a lapban hat folytatáson keresztül futott, a Hetedik fejezet Karinthy első feleségnek betegsége, majd halála miatt azonban már nem jelent meg.

S bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, hiszen Kocsis Lilla az *Utazás Faramidóba* és *A tragédia születésének* lehetséges kapcsolatát vizsgálta, a hatástörténet további kutatására ösztönözve fel kell hívni a figyelmet két másik, ugyancsak ekkor született Karinthy-íráásra, melyben bár Karinthy meg sem említi Nietzschét, de éppen Zarathustra maszkját ölti magára.

A két cikk az *Eszkendőben* jelent meg. Erről az 1918 januárjától 1919 februárjáig megjelent irodalmi lapról, amelyet (a *Pesti Napló* mellett) Hatvany Lajos jegyzett főszerkesztőként, Karinthy és Kosztolányi szerkesztőként, Tóth Árpád pedig panaszosan csak segéd-szerkesztőként, Ilia Mihály írt alapvető tanulmányt, szólva Karinthynek erről a sorozatról is: „A *Pesti Naplónál* rovatot író Karinthynek itt is van egy sorozatterve, de csak két darabja jelenik meg. [...] Kassák, Komját Aladár, Mácza János, Joel Béla, Barta Sándor nevét emlegeti utóbbi írásában, és egy kicsit csúfolódik velük, hogy e »csúf nővel« (futurizmus) nem ők kacérkodtak először a magyar irodalomban, hanem Szilágyi Géza és Révész Béla.”⁴ E második cikk azóta bekerült a magyar irodalomtörténet-írásba: Deréky Pál a korszak avantgárd mozgalmairól és a vele szembenálló „esztéták” vitájáról szóló áttekintésében külön fejezetet szentel Karinthy az avantgádról írt munkáinak. Ezen belül a Zarathustra-cikket Karinthy „legsikerültebb”, „ma is ellenállhatatlanul humoros irodalmi avantgárdparódiájának” minősíti, amely „fergeteges hatását akkor éri el igazán, ha Rozványi Vilmos keservesen rossz, *Zarathustra a várkisasszony temetésén* című allegorikus írásával [A *Tett*, 1916. 14. sz. 203–206.] párhuzamosan olvassuk, amely a paródia alapjául szolgált. Karinthy írásának éle részben az ostoba hasonlat ellen irányul (várkisasszony = terméketlen hagyomány), részben Rozványi szecessziós Nietzsche-vulgarizálása (és az írásmű stílusa) ellen, de tulajdonképpen Babits avantgárdkritikájának [Ma, *holnap, és irodalom*. Nyugat, 1916. szept. 1. 328–339.] felhasználásával *A Tett* és a *Ma* egész mozgalmát gúnyolja.”⁵ Deréky könyvében ezután a Karinthy-cikk értelmezett részletes tartalmi kivonatát adja.

A két cikk megjelenése (s így feltehetően születése is) egy időben történt a később *Capillaria* címet kapott regény első két fejezetének közlésével: az első az *Eszkendő* 1918. áprilisi számában jelent meg, az *Utazás Capillariába (Gulliver hatodik útja)* című regény nyitófejezetével egy számban, a második májusban, amikor is a folytatásokban közölt regény címe már *Utazás Capillariába-ra* módosult. Mindkét cikk a folyóirat *Napló* rovatában található, az elsőt bevezető jegyzet szerint „Karinthy Frigyes ezzel a cikkel kezdi meg cikksorozatát”. Tudni lehet, hogy a sorozat valóban rövidkére sikerült; viszont a két írás azóta sem jelent meg sehol, semmilyen gyűjteményes kötetben. A nietzschei stílust mint formát és nyelvet átvevő (tehát azt nem parodizáló, illetve nem azt parodizáló), tartalmilag azonban abszolút saját, mondandójában az aktuálist és az általánost egyesítő két cikket az alábbiakban adjuk közre. S nemcsak azért, mert elfeledett Karinthy-írárok, s nemcsak azért, mert önmagukban is figyelmet érdemlő színházi és irodalmi, kritikai hang-

⁴ Ilia Mihály: *Hatvany Lajos folyóirata: az Eszkendő*. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricum V*. Szeged, 1965. 17–33. Szerk.: Szauder József. (Különlenyomatként az *Irodalomtörténeti dolgozatok* sorozat 39. darabja.)

⁵ Deréky Pál: *Az esztéticizmus és az avantgárd vitája a magyar irodalomban (1916–1917)*. ItK, 1989/1–2. 64–80. In.: Uő.: „Latabagomár ó talatta latabagomár és fnfi” *A XX. század eleji magyar avantgárd irodalom*. Debrecen, 1998. 34–63.

vételű esszék, s nemcsak azért, mert a Nietzsche–Karinthy hatástörténet elfeledett részei, hanem mert, bár más jellegűek, de bennük is megtalálhatók a *Faremidó* (és a *Capillária*) egyes gondolatai.

KARINTHY FRIGYES

*Zarathustra, az idej színházi szezonról**

És miután a tizedik bemutatót végignézte volna Zarathustra, kijött vala az utcára, s mivel-hogy várakozni kellett a villamosra, elmosolyodik az ő szívében és figyelni kezdte azokat, kik vele együtt várakozának.

Azok pedig fennhangon csácsogának vala és dicsérik vala Csortost és Varsányit is azonképpen és a rendezést és mondának: ötven előadás, úgy, valamiképpen egy.

És vala közöttük amaz ifjak és vének közül, ki magukat Okos Gyerekeknek nevezik vala és esküdjének vala az ő szívében, hogy Bataille van olyan jó, mint Drégely Gábor, de Goethe olyan öreg, unalmas professzor.

És meglátván Zarathustrát, kezében jegyzőfüzettel, lökdösik vala egymást és mondák: láttad? ennek talán nem tetszik a darab? bizony nem rendes ember, a Bródy Szeretőjére is volt megjegyzése, minek is megy az ilyen főpróbára?

És bizony mondom néked, Zarathustra egész nap Zarathustrát olvassa, tehetségtelen fráter, az egész arra megy ki, hogy darabja van Ambrusnál, akinek nem tetszik a dolog, fogalma sincs a színpadról, hogy oda mi kell.

Könnyű fölényeskedni és titokzatos megjegyzéseket tenni: csináljon valamit és aztán beszéljen, a szacs máler.

Így beszélének vala ők, kik, ha költészetről esik vala szó, azt szokták vala mondani: Babits az egy hideg formaember, versötvös, Babitsnak nincs szíve, ellenben az a jelenet a *Farsangban*, amikor a férfi azt mondja: a szádat, a szádat akarom, a forró, piros szádat, és az a jelenet, mikor a Táncosnő azt mondja a hogyhíjjáknak, tépd, tépd a testem, és mikor a nagyherceg azt mondja Annának, magát akarom, száját, a forró, piros fogát akarom; – az költői, mert az életdolog, vérzés, szívdolog, barátom.

Zarathustra pedig elmélyüle az ő lelkében és miután tekintetbe vette a Táncoló Mosó-medvéket is, beszélni kezdett vala hozzájuk.

Micsodás lámpa tinéktek a nap, hogy szemetek se rebben, ha belenéztek, de a színházi csillár fényétől lesültök és megvakultok?

Mert nem azért jöttem közétek, hogy új törvényt hirdessek, hanem hogy bétöltsem a régit: hogy összebékítsem a régi Zarathustrát és az új Zarathustrát.

És nem azért, hogy elválasszalak benneteket egymástól, hanem hogy összehozzalak, és ti megértsetek egymást.

Legyek én a híd és a lépcső és a Közlekedő Edény, amit letapostok és felhasználtok.

* A cikkek helyesírását a maihoz igazítottuk, viszont az idegen szavak írásmódját és az archaizáló központozást (illetve annak hiányát) megtartottuk. Három esetben egy-egy nyilvánvaló tollhibát is javítottunk, ezek eredeti (rontott) alakját a szöveg alatt jegyzetben adjuk.

Mert, mint Zarathustrához illik, tíz évig olvastam egyfolytában Zarathustrát és mondatom nektek, éppen elég volt.

És most azért jöttem, hogy megkérjelek benneteket: beszéljünk magyarul.

Mert bizony mondom nektek: sokan vagynak, kik Balázs Bélát szeretik és sokan vannak, akik Nádas Sándort szeretik. Én pedig azt mondom nektek, hogy én mind a kettőt szeretem.

Mert eljön az idő, mikor Jób Dániel eléveszi *Fausztot* és Molnár Ferenc végighallgatja Lukács György szabad előadását a normatív étosz pátoszáról, amit a jövő hétre hirdetett.

Annakokáért hát azért jöttem, hogy kibékítsek benneteket egymással, titeket, kik azon sopánkodtok, hogy végképpen leromlik a magyar dráma, nem keres abszolút se pszichológiában [!], se problémákban, se költészetben, csak olcsó hatást, tömegsikert, piacot – és titeket, Okos Gyerekeket, aki zsebre dugott kézzel mosolygok, hogy aszongya, a színház, az egy szórakozóhely, vacsora előtt, és tégedet is, Intim Pista.

Kibékítsek benneteket, de nem úgy, hogy mindegyikőtöknek igazat adok, hanem úgy, hogy egyőtöknek sem adok igazat.

És mondom tenéked, Lukács György és mondom tenéked, Zarathustra is: hallgass az Okos Gyerekekre és fontold meg, amit mondanak. És nektek, Okos Gyerekek, bizony mondom, hallgassátok meg a régi Zarathustrát és fontoljátok meg, amit beszél.

De hogy ez megtörténhessék, kérlek téged, ó régi Zarathustra, ne járjon annyit a szájad: mert nem lehet homállyal világítani meg a homályt.

Mert emberekhez beszélsz, ó Zarathustra, és az emberek igazán szórakozni akarnak s a színház arra való, hogy ott szórakozzanak.

Ha tehát színpadról beszélsz, beszélj az ő nyelvükön, ne tégy úgy, mint a vak koldus, aki kiáll a közepre és monológot ad elő a maga nyomorúságáról, őrájuk gondolj, akikhez szólsz, feledkezz meg magadról és a te bánatodról – avagy írd meg versben, ha már nagyon terhedre van. Gondolj rájuk, ők mulatni akarnak, sírni és nevetni, játszani könnyel és nevetéssel.

És ne legyen egyetlen büszkeséged, hogy téged a csőcselék meg nem ért*: nem az ő hibája, hanem a tiéd. Hogyan higgyek annak, aki még önmagával viaskodik?

És felemelvén az én szavamat, szólok hozzátok, Okos Gyerekek, nehogy azt higgyétek, titeket igazollak.

Ti szórakozásról beszéltek és azt mondjátok: ugyan menjen kérem. De ki méri fel a karvaly útját a levegőben.

Mert hiszen igazatok van: az élet értelme ismeretlen, ami belőle megfogható, éj és nap váltakozása s a bizonyosság, hogy közeledünk az utolsó éj és nap felé: – használjuk ki tehát az éjt és a napot, használjuk arra, ami jó, öröme és szórakozásra, mert csak öröm és szórakozás feledteti el velünk a sivár halál közeledését.

És jönnek új örömök és új szórakozások, szemnek és fülnek – a lélek új meg új módokon, új meg új örömeiket talál ki a testnek, mely fiainkban s leányainkban újjászületve, mindig friss és fiatal – eszméket termel a lélek s a művészet az eszmékből új színeket, új gyönyöröket a testnek, elpusztul belé s helyet ad más eszméknek.

Mert az eszme, a lélek halandó és csak a test halhatatlan.

* E szó helyén eredetileg *érte* alak áll.

Jól tudja ezt Zarathustra, jól látja, hogy a halandó lélek szolgálja csak a halhatatlan testnek; szolgálja és udvari bolondja és komédiása, akivel szórakozik.

Ebben hát megegyeztünk, Okos Gyerekek, Zarathustra is szereti az őszinteséget: de jól vigyázzatok: az őszinteség még nem igazság – és aki őszintén beszél, még nem bizonyos, hogy igazat beszélt.

Ti azt mondjátok: a darab akkor jó, ha szórakoztat. Én is azt mondom: de mit tegyek, ha engem csak az szórakoztat, ami jó? Kártyázni is csak szórakozásból kártyázom – de veszteni unalmas.

Ti azt mondjátok: problémákat keresek, ott, ahol nincs – de mit tegyek, ha engem a problema mulattat?

Vaskosnak és németnek nevezitek Zarathustrát, mert elmélyedést vár tőletek, nagy gondolatokkal való foglalkozást, új vallást, ifjú hitet – de mit tegyek, ha engem a mélység, az új vallás, az ifjú hit mulattat?

Avagy nem mulatság volt-e Galileinek, mikor bolygókkal tekézt? Találjátok ki magatoknak ilyet és Zarathustra tapsol.

De hogy érzelegjek* én könnyeiteken, ha nem sírtok igazán és hogy nevessek a bohócon, akinek nincs jókedve?

Azért mondom tenéked, Gábor Andor is, ki nagy fennszóval hirdeted, hogy az nem úgy van: mondom néked, hogy de bizony úgy van az – mert hiába a te hangod, ha csattogsz véle, mint a pinyóke és búgysz a te hangod trombitáján, mint a hajókürt: ha nincs melódia a te szívedben, amit énekelj.

És mondom tenéked, Kisbán Miklós, ki semmit se szólsz, de tudom, mit gondolsz magadban – hiába a melódia a te szívedben, ha nem csattogsz, mint a pinyó és nem búgysz, mint a hajókürt.

Vagyunk, kik az igazságot keressük, és hazudni se átallunk, hogy megközelítsük – de jaj annak, ki csak arra ügyel, hogy amit kimond, vagy leír, igaz legyen.

Ha pedig még egyszer azt hallom egy főpróbán, a nagy szerelmi jelenetnél, vagy amikor a hős önmagáról beszél, önmagát jellemzi, ahelyett, hogy az író jellemezné őt: hogy az költői volt – akkor Zarathustra felmegy a hegyekre* az ő kígyójához és sasához és hattyújához és táncolni fog ruganyos lábakkal a felkelő hold tiszteletére. És soha többé nem jön le közétek.

A költészet, ó ti meleg szívek, nem könny és vér és arany és forraló napsugár és Piros Élet – akármekkora P-vel és É-vel írod, a költészet nem csók és mámor és fuldokló vágyak vergődése a szegény kamasz éhes nyoszolyáján.

A költészet nem is meleg, ha tudni akarjátok, a költészet hideg. A költészet gúnyos és hideg okosság, furcsa számok, görbe vonalak, parabola és mértani alakzat – a költészet a Marsnak és Vénusznak távolsága, az Eklíptikában. A görögök úgy hívták őt: τέχνη. Nem bánom, nevezzétek technikának inkább, csak ne nyúljatok hozzá, mert nincs köze ahhoz, amit ti Életnek és Halálnak neveztek.

Imígyen szóla Zarathustra.

Esztenő, 1918. április. 147–151.

* E szó helyén eredetileg *érzelegjetek* alak áll.

* E szó helyén eredetileg *hegyekről* alak áll.

Zarathustra a magyar futurista irodalomról

És felkelvén Zarathustra a kőről, bément az Ordító Tulokról elnevezett városba, hol is, a keresztúton tarka csócselék állta el az útját.

S látott ott középen egy bódét, melyet „A Diadalmas Jövő”-höz címzett a cégér és a csapláros, messze-látható betűkkel.

S elmosolyodék Zarathustra s megállván, így szólt az ő szívéhez: No lám, itt rólam beszélnek! eljött már az én időm? lássuk csak.

S odaállván a bódé elé, látott a dobogón egy asszonyi állatot, ki is oly fertelmesen csúf volt, hogy mindenek megdöbbenek: mert az ő keze kacska volt és festett képe ráncos és szája egyik fülétől a másikig húzódik és orra szájába lóg vala.

S mellette a kikiáltó állt tarka ruhában s így szólt a néphez: íme, a Sűrített Szépség, melyből minden felesleges zsírja a hagyománynak kivonatott: ő a Vonalak Sugártörésének Harmóniája és szülőanyja a Tettnek, a Mának és a Holnapnak! Aki nem szeret bele, az tehetetlen aggastyán, beteg féreg, puffedt filiszter, pusztulásra szánt rom és törmelék.

S igen elcsudálkozván Zarathustra, megszólítja a kikiáltót, mondván: Barátom, azt mondják rólam, én volnék a jövő embere, kit e kor meg nem ért – hogyan van az, hogy nem ismerlek és nem találkoztam veled az elkövetkezendő századokban, ahol álomban járok s ahol mindenkit ismerek?

Mert remélem, nem tartod ósdinak és régi röögökhöz tapadónak Zarathustrát, kit megkövezett a kor, mert minden érték átértékelését hirdette?

Ha tehát énrólam beszélsz, ez az asszonyi állat talán az én asszonyom, aki kitárt karral vár reám, odaát a Jövőben? Mert ez esetben, engeddd meg, hogy így szóljak neked: no, no.

Ez a nő nekem nem kell, mivel fertelmesen csúf és ha ez vár rám a jövőben, akkor Zarathustra visszamegy a múltba és köszöni alássan.

Mert mondom tenéked, Kassák Lajos és mondom tenéked, Mácza János, ez a nő csúf.

És nem azért csúf, mert én nem értem, hanem azért csúf, mert csúf.

És éppen azért csúf, mert értem, sajnos, nagyon is jól értem, bár ne érteném, akkor nem látnám, hogy mennyire csúf.

És ha azt kéred tőlem, hogy elemezzem neked ezt a szót, hogy csúf, akkor én kimerítően és részletesen így elemzem neked: az a csúf, ami nem szép, hanem csúf.

És abból, hogy nekem tetszik ugyanaz a szép nő, aki az ostoba polgárnak is tetszik, nem következik, hogy én is ostoba polgár vagyok.

De ebből a nóból nem lesz szép nő soha, ez egyre csúnyább lesz, hidd el nekem, ó Mátisch Teutsch – mivel öregebb lesz egyre és sárga fogai kihullanak és széles szája még szélesebb lesz – gondold el, milyen csúf lesz, ha már most is ilyen!

És az a legnagyobb baj, ó Kassák Lajos, hogy ez a nő méghozzá nem is fiatal, mint ahogy ti hiszitek, tudom – nem fiatal már, akárhogy tiltakoztok lovagi hévvel és még azt is meg kell mondanom, hogy még csak nem is érintetlen.

Ne zúduljatok fel, lovagok, felháborodva e szemetekben szent nő védelmében s ne kiáltatok rám fenyegetve: bizonyítékot követelünk!

Ó nem, nem Marinettire gondolok, nem gyanúsítom őt e kedves különccel – itt, a hazai tájon láttam sok évvel ezelőtt enyelegni – s ha neveket akarsz, mondok nevet is.

S ne szégyelljétek, ha megnevezlek titeket, Szilágyi Géza és Révész Béla – mikor ti udvaroltatok e nőnek, ki az Új Magyar Nyelvnek nevezte magát, legalább fiatal volt és ti fedeztetek fel – s ha tévedtetek, tévedéstek a nemes és tisztakezű tudós tévedése volt, ki lelkesen keresi virágban és szemétkben és régi lomokban az új Zamatot, új Ízt, hogy frissítse vele a régi bort.

De amit ti csináltok s Mácza és Komját és te is, Joel Béla és te is, Barta Sándor, az hasonlatos nekem az egyszeri ember pohárköszöntőjéhez, ki imígyen köszönti fel ellenségét: ezer évig élj, de rögtön.

Mert ti vagytok azok, akik a Nyelvhez így szóltok: most rögtön légy olyan, amilyen ezer év múlva leszel.

Csakhogya a Nyelv ezt nem teszi meg nektek – mert a nyelv szerves élet, mint mi vagyunk és velünk fejlődik szervesen – és retortában nem állítod elő az ő fejlődését.

Bízd hát a nyelv fejlődését a természetre és magadra: te pedig ne törődj mással, mint azzal, amit *mondani akarsz* s felejtsd el, *hogyan mondd*.

Nem veszitek észre, ó Kassák és Mácza, hogy mindnyájan egyformák vagytok? A ti mondanivalótok is egy és ugyanaz? mi módon lehetséges ez?

A tökély pedig ott van, ahol a mondanivaló és kifejezés egy és ugyanaz – de mi a ti mondanivalótok?

Ha volna ilyen, egészen mindegy volna, hogy „*hamzsolt*”-t mondtok „*habzsol*” helyett – de ti azt hiszitek, a kaleidoszkóp hármastükre majd csak ad ki valami értelmes rajtot, ha megrázzátok benne a szavak üvegcserepeit.

Bizony mondom: a te szavad legyen: úgy-úgy nem-nem, valami ezen felül érik, a Gosztól vagyon.

Mert íme, egyetlen abszolút értékű mondanivalót olvastam a legutóbbi számban – az előfizetési felhívást. És bizony, egészen úgy volt írva, hogy a *Budapesti Szemle* se találhatott volna kifogást érthetőség és magyarosság szempontjából.

A Művészet, ó Kassák, küzdelem az elmúlás és halál ellen, fájdalmas ösztön, hogy lerögzítsem, ami különben elveszne – lerögzítsem és közöljem, kézzel-lábbal, hanggal és minden módon, amit nagynehezen megérezett formák adnak – a Művészetnek dolga van, ó Mácza, nem ér rá nyelvet csinálni – a Művészet fúr és farag, ó György Mátyás, fúr és farag az *anyagban* – nem ér rá vésőjét köszörülni, körmét hegyezni: ha elcsorbul kemény márványában a véső, eldobja s folytatja azzal, ami a keze ügyébe esik, akár régi az „eszköz”, akár új – mert a *mű* a fontos, aminek rejtelmes körvonalait meglátta a formátlan kődarabban.

De géppel nem lehet szobrot csinálni – imígyen szóla Zarathustra.

Eszterdő, 1918. május. 136–140.